

Αγώνες για την ελευθερία:

Ο πλούσιος έμπορος από τις Σέρρες, φλογερός πατριώτης και μέλος της Φιλικής Εταιρείας, Εμμανουήλ Παπάς, έφτασε με πολεμοφόδια στο Άγιο Όρος τον Μάρτιο του 1821. Η εντολή του Αλέξανδρου Υψηλάντη ήταν να ετοιμάσει τον αγώνα στη Χαλκιδική. Η επανάσταση ξέσπασε τον Μάιο. Τον Οκτώβριο, είχε κατασταλεί.

Τον Φεβρουάριο του 1822, ξέσπασε η επανάσταση στη Νάουσα. Καταπνίγηκε κι αυτή, τον Απρίλιο, και καθαγιάστηκε με τη θυσία των γυναικών που ρίχτηκαν στον καταρράκτη της Αραπίτσας, όπως είκοσι χρόνια πριν οι Σουλιώτισσες στο Ζάλογγο.

Επαναστατικές εστίες συντηρήθηκαν στον Όλυμπο, ενώ στα χωριά και στις πόλεις ξέσπασαν επιθέσεις Τουρκαλβανών εναντίον των Ελλήνων, άλλες με πρόσχημα τα αντίποινα, άλλες επειδή το Οθωμανικό κράτος τους χρωστούσε μισθούς κι άλλες απλά για πλιάτσικο. Πολλοί ήταν εκείνοι που κατέφυγαν στον Νότο, όπου υπήρχαν οι ελεύθερες από τους Τούρκους περιοχές. Άλλοι τραβήχτηκαν βόρεια.

Στα 1827, οι κάτοικοι της Σιάτιστας οχυρώθηκαν στα σπίτια τους κι απέκρουσαν την επίθεση των μπουλουκιών των Αλβανών Ταφίλ Μπούζη και Αρσλάν μπέη. Οι ίδιοι τρομοκρατούσαν τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία στα 1828 και 1829. Στα 1830, κατέλαβαν την Κοζάνη και για ένα μήνα την λεηλατούσαν ανενόχλητοι. Ξαναπροσπάθησαν στη Σιάτιστα αλλά και πάλι απέτυχαν. Στην περιοχή της Καστοριάς, δρούσε ο Σκόδρα πασάς. Κιλκίς, Στρώμνιτσα, Πετρίτσι και Σιδηρόκαστρο υπέφεραν από τους ληστές του Σαμπάν Γκίκα.

Χρειάστηκε οι Έλληνες της Μακεδονίας να χρηματοδοτήσουν τον στρατηγό Κιουταχή για να τους απαλλάξει από τους Αλβανούς ληστές. Στα 1830, ο Κιουταχής κάλεσε τους λήσταρχους να προσέλθουν με τους άνδρες τους να πληρωθούν τα καθυστερούμενα. Όταν μαζεύτηκαν όλοι, ο Κιουταχή έβαλε τους στρατιώτες του και τους εξόντωσαν. Ελάχιστοι γλίτωσαν καθώς και εκείνοι που δεν πήγαν επειδή υποψιάστηκαν την παγίδα.

Από τα 1829, οι αρματολοί του Ολύμπου είχαν καταθέσει τα όπλα, καθώς διαπίστωσαν πως

άδικα περίμεναν βοήθεια από το νεαρό ελληνικό κράτος. Με μεσολάβηση του Έλληνα πρόξενου της Ρωσίας, οι πολλοί πέρασαν στα ελεύθερα εδάφη. Ο μεγαλοϊδεατισμός του βασιλιά Όθωνα, τη δεκαετία του 1840 κι ως τον Κριμαϊκό πόλεμο, τροφοδότησε και στη Μακεδονία κινήσεις που όμως δεν εκδηλώθηκαν.

Φούντωσαν στα 1854, ένα χρόνο μετά την κήρυξη του πολέμου, όταν ο Τσάμης Καρατάσος αποβιβάστηκε στη Σιθωνία ως «αρχιστράτηγος Μακεδονίας». Η επέμβαση του αντιρωσικού μπλοκ των μεγάλων δυνάμεων σταμάτησε και τον Καρατάσο και τα λοιπά ανταρτικά σώματα που δρούσαν και στη Θεσσαλία και την Ήπειρο.

Από το 1860, οι υπόδουλοι στους Τούρκους Έλληνες είχαν να αντιμετωπίσουν και τον εθνικισμό των Βουλγάρων που ορέγονταν για λογαριασμό τους τη Μακεδονία.

Οι προσβάσεις των Ελλήνων:

Η συνθήκη των Παρισίων, με την οποία τερματίστηκε ο Κριμαϊκός πόλεμος, υπογράφηκε στις 18 Μαρτίου του 1856 και ουσιαστικά διακήρυσσε τον σεβασμό της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από όλους. Επαναβεβαίωνε την αρχή της διαμεσολάβησης, που πρώτη φορά διατυπώθηκε στη συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), και υπογράμμιζε ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία θα είχε στο εξής φύλακα άγγελό της τη Δύση που αναγνώριζε ότι ο σουλτάνος έκανε ό,τι μπορούσε για τους υπηκόους του. Στην πραγματικότητα, την Ιερή Συμμαχία που μόλις είχε κηδευτεί, την αντικαθιστούσε ένα είδος Συμβουλίου Ασφαλείας (Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία, Γαλλία, Αγγλία, Τουρκία) που είχε μόνο ένα μέλημα: Να προστατεύει την Τουρκία από κάθε εξωτερική επιβουλή και κάθε εσωτερική επαναστατική απόπειρα. Την είπαν Ευρωπαϊκή Συναυλία. Απέτυχε, όπως είχε αποτύχει και η Ιερή Συμμαχία.

Όμως, μέσα στον απέραντο παράδεισο της οθωμανικής ρεμούλας (αλληπάλληλα «διεθνή» δανεικά κι αγύριστα που κάποια στιγμή οδήγησαν την αδηφάγα Οθωμανική αυτοκρατορία σε πτώχευση), ο ακόμα υπόδουλος Ελληνισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος ν' αναπτυχθεί και να ευημερήσει. Με μοχλό την αναγεννημένη εκκλησιαστική διοίκηση και με την προστασία των Άγγλων που έσπευδαν να βοηθήσουν, όπου διαπίστωναν ρεύμα ενάντιο στον βασιλιά του

ανεξάρτητου κράτους Όθωνα. Το οθωμανικό περιβάλλον ευνοούσε τους καπάτσους και δραστήριους. Οι Έλληνες διαθέτουν και τα δυο προσόντα.

Σύντομα, η Κωνσταντινούπολη και η Σμύρνη εξελίχθηκαν σε μεγάλα κέντρα του Ελληνισμού, που δεν περιοριζόταν πια στο Φανάρι. Η αναρρίχηση Ελλήνων στην κρατική ιεραρχία έφτασε κάποια στιγμή στην ολοκληρωτική της κατάκτηση. Έλληνες ήταν οι πρεσβευτές της Τουρκίας στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, Έλληνες και οι εμπορικοί πρόξενοι στις μεγαλουπόλεις της γηραιάς ηπείρου. Και Έλληνας ο υπουργός Εξωτερικών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που μετείχε στο συνέδριο του Βερολίνου, όπου παιζόταν η τύχη της ελεύθερης Ελλάδας. Εισαγγελείς, αρχίατροι, ο πρόεδρος του χρηματιστηρίου, τραπεζίτες, εργολάβοι δημοσίων έργων, δανειστές του κράτους και του σουλτάνου: Ο έλεγχος της δημόσιας οικονομίας είχε περάσει σε ελληνικά χέρια.

Ελληνικά ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα παρείχαν ευκαιρίες για μόρφωση, ελληνικές καθημερινές εφημερίδες πρόσφεραν ενημέρωση, επιστημονικοί σύλλογοι ανέπτυσαν δράση και μια πολιτική λέσχη στην καρδιά της Κωνσταντινούπολης έφερε το όνομα «Βυζάντιον» και γινόταν ο στίβος της αντιπαράθεσης ιδεών και ρευμάτων. Ως και αντιπροσωπεία στάλθηκε στην Αθήνα, για να απαιτήσει από τον θρόνο τον σεβασμό του συντάγματος.

Έφτασε η στιγμή που το καλύτερο για έναν Τούρκο μέσο πρόσβασης στην εξουσία ήταν η γνωριμία του με κάποιον Έλληνα. Κι ενώ ο Ελληνισμός αναπτυσσόταν με ραγδαίους ρυθμούς, οι Τούρκοι συνεχώς έπαιρναν την κάτω βόλτα. Αμορφωσιά, φτώχεια, πόλεμοι και εξεγέρσεις τους αποδεκάτιζαν. Επαναλαμβανόταν το φαινόμενο της άλλοτε ρωμαϊκής κατοχής, στη διάρκεια της οποίας οι υπόδουλοι Έλληνες είχαν «κατακτήσει» τους κατακτητές τους.

Η αντιζηλία έβαλε τις βάσεις για την ανάπτυξη του φυλετικού μίσους, καθώς οι υπόδουλοι βρίσκονταν σε σαφώς καλύτερη μοίρα από τους ελεύθερους και διέθεταν ισχυρούς προστάτες στις ευρωπαϊκές αυλές. Τότε ήταν που μπήκαν γερά τα θεμέλια του ανθελληνισμού, ο οποίος επρόκειτο να είναι ένα από τα κυρίαρχα συστατικά των Νεότουρκων.

Οι Βούλγαροι στο προσκήνιο:

Ο ανθελληνισμός έβρισκε πρόσφορο έδαφος και στους πληθυσμούς, που κατοικούσαν στις δύο Ρωμυλίες κι άρχιζαν να συνηθίζουν στην ιδέα ότι δεν ήταν κάποιοι ανώνυμοι ραγιαδες αλλά διέθεταν εθνική υπόσταση: Ήταν Βούλγαροι κι ο τόπος τους λεγόταν Βουλγαρία. Και η εθνική αφύπνιση συνδεόταν με την καλλιέργεια του μίσους εναντίον Σέρβων και Ελλήνων. Ήταν κι αυτός ένας από τους λόγους που υπαγόρευσαν στον τσάρο Νικόλαο να συνδέσει τη στροφή του προς τους Σλάβους με την εγκατάλειψη των Ελλήνων. Κι όταν η επίσημη Ρωσία αποφάσισε πως, αντί να μάχεται τις πανσλαβιστικές ιδέες, ήταν προτιμότερο να τις εκμεταλλευτεί, οι Βούλγαροι βρήκαν ισχυρό σύμμαχο τη ρωσική εκκλησία. Μέσα από την εκκλησία άλλωστε δραστηριοποιούταν το βουλγαρικό λόμπι.

Από την εποχή που τα μέλη μιας αντιπροσωπείας επισκέφτηκαν τον Ρώσο στρατηγό στον Αίμο και δήλωσαν ότι είναι Βούλγαροι (1829), είχε συμπληρωθεί περίοδος μιας γενιάς, όταν οι Έλληνες αποφάσισαν πως ήταν ώρα για μια εκκλησιαστική μεταρρύθμιση. Η διοίκηση της Ορθοδοξίας μέσω του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης είχε περάσει από καιρό στα χέρια μιας θεσμοθετημένης, άκαμπτης κι οπισθοδρομικής γεροντοκρατίας. Κάτω από τη μύτη των Τούρκων, ο φωτισμένος πατριάρχης Κύριλλος Ζ' συγκάλεσε πανχριστιανική συνέλευση των υποδούλων. Ξεκίνησε στις 7 Οκτωβρίου του 1858 και ουσιαστικά κράτησε δυο χρόνια. Η γεροντοκρατία, μετά από ομηρικές μάχες, εξοβελίστηκε. Ψηφίστηκαν τότε οι «εθνικοί κανονισμοί» που θεσμοθετούσαν τα της εκκλησίας και της εκλογής πατριάρχη, αρχιερέων, συνοδικών κ.λπ. Οι «εθνικοί κανονισμοί», όμως, λειτούργησαν και σαν ένα είδος συντάγματος του υπόδουλου Ελληνισμού κι έβαλαν τις βάσεις για την εσωτερική του διοίκηση. Καταργήθηκαν στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου (τυπικά, με τη συνθήκη της Λοζάνης το 1923).

Στην πανχριστιανική συνέλευση, όμως, υπήρχαν και εκπρόσωποι από τις Ρωμυλίες, που δήλωσαν (και ήταν) Βούλγαροι. Εξοπλισμένοι με την υποστήριξη του ρωσικού πανσλαβισμού και την υπόθαλψη του Βατικανού, που μυριζόταν νέα πελατεία, υπέβαλαν μια σειρά από απαιτήσεις. Η ικανοποίηση των αιτημάτων θα σήμαινε έναν ντε φάκτο φυλετικό διαχωρισμό της εκκλησίας. Το πατριαρχείο απάντησε αρνητικά και οι άνθρωποι του Βατικανού συμβούλευσαν τους Βουλγάρους να αποχωρήσουν. Δεν είχαν τέτοιο σκοπό αλλά δημοσιοποίησαν τις προτάσεις των καθολικών. Το πατριαρχείο πρόσφερε μια σειρά από προνόμια, ανάμεσα στα οποία και η δυνατότητα να γίνεται η λειτουργία στη σλαβική γλώσσα. Οι Βούλγαροι ζήτησαν να μετέχουν και δικοί τους μητροπολίτες στη σύνοδο από την οποία εκλεγόταν ο πατριάρχης. Ζήτησαν έξι θέσεις, τους προσφέρθηκαν δύο, μαζί με την επανίδρυση της αρχιεπισκοπής στο Τίρνοβο και τη δημιουργία αυτοκέφαλης βουλγαρικής εκκλησίας. Απαίτησαν η έδρα να βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη και μόνο τότε κατάλαβαν οι Έλληνες ότι σκοπός τους δεν ήταν η εθνική εκκλησία αλλά η άλωση του πατριαρχείου. Αντέδρασαν αλλά στους αντιπάλους τους προστέθηκε και ο σουλτάνος που

θεώρησε πως η βουλγαρική σφήνα καθιστούσε πιο ευάλωτους τους Έλληνες καθώς του ήταν αδύνατο να καταλάβει ότι έτσι έπαιζε το ρωσικό παιχνίδι.

Στις 30 Μαρτίου του 1870, ένα φερμάνι ανακήρυσσε αυτόνομη τη βουλγαρική εκκλησία με επικεφαλής έξαρχο και με προσωρινή έδρα την Κωνσταντινούπολη. Ένας μακρύς κατάλογος απαριθμούσε τις μητροπόλεις που θα υπάγονταν στην Εξαρχία. Και μια παράγραφος ανέφερε ότι θα προσχωρούσαν σ' αυτήν και οι μητροπόλεις των οποίων τα δύο τρίτα του πληθυσμού θα την προτιμούσε. Μέσα σε ελάχιστο χρόνο, με το «έτσι θέλω» κι ανεξάρτητα από τη βούληση του ποιμνίου, δημιουργήθηκαν στη Μακεδονία επτά υπαγόμενες στην Εξαρχία μητροπόλεις, πλάι σε ισάριθμες ελληνικές. Στις 29 Αυγούστου του 1872, η σύνοδος του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης διακήρυξε ότι η βουλγαρική Εξαρχία είναι σχισματική.

Τον ίδιο καιρό, η δράση εκείνων που εργάζονταν για την εθνική αφύπνιση και χειραφέτηση των Βουλγάρων, εντεινόταν. Στη Μολδοβλαχία δρούσε βουλγαρική οργάνωση που κάποια στιγμή άρχισε να έχει επαφές με επίσημους εκπροσώπους των γύρω ηγεμονιών. Κι, όπως γίνεται σε τέτοιες περιπτώσεις, οι ενέργειες έφταναν ως την υπερβολή.

Ανακαλύφθηκε η «Μεγάλη Βουλγαρία», εφευρέθηκαν αρχαίες θρακικές και ινδικές ρίζες, ενώ κάποια αρχαία θρακικά μουσικά στοιχεία, που επιζούν στην περιοχή, στάθηκαν ικανή απόδειξη ότι οι Βούλγαροι είναι κατευθείαν απόγονοι του Ορφέα και της Ευρυδικής! Μοχλός σ' αυτή την ιστορία υπήρξε κάποιος Στεφάν Βέρκοβιτς (1827 - 1893) που κυρίως ασχολήθηκε με την προσπάθεια να αποδειχθεί ότι υπήρχε σλαβο(βουλγαρο)μακεδονικό έθνος εκδίδοντας τον πρώτο τόμο της συλλογής «Δημοτικά Τραγούδια των Βουλγαρομακεδόνων» (1860). Είχαν προηγηθεί οι δραστηριότητες του Πέτκο Ράσκο Σλαβέικοφ (1825 - 1895), Βούλγαρου πατριώτη, που γεννήθηκε στη Μακεδονία, σπούδασε στο Βουκουρέστι, μπήκε στα φιλολογικά πράγματα το 1852 κι εξέδωσε στην Πετρούπολη βουλγαρικά τραγούδια (1853), προκαλώντας το ενδιαφέρον των πανσλαβιστών.

Στα 1857, μετέφερε τη δράση του στην Κωνσταντινούπολη, όπου πρωτοστάτησε στις εκκλησιαστικές διεκδικήσεις των ομοεθνών του κι εξέδωσε τη σατιρική εφημερίδα «Γκάιντα», με την οποία διακωμωδούσε τον ελληνικό κλήρο.

Από τα πράγματα, στη διάρκεια της έβδομης δεκαετίας του ΙΘ' αιώνα, είχε δημιουργηθεί ένα «τουρκομολδαβοβλαχοβουλγαρικό» ανθελληνικό μπλοκ, που θα διευρυνόταν. Κι ένας ακόμα άτυπος «σερβοβουλγαρομολδοβλαχικός» ανταγωνισμός για έξοδο στο Αιγαίο. Έτσι, η

Μακεδονία έμπαινε στο στόχαστρο Σέρβων, Μολδοβλάχων και Βουλγάρων, πριν καν αποκτήσουν εθνική ανεξαρτησία κι ενώ ακόμα βρισκόταν κάτω από την οθωμανική κατοχή. Με την ανεξάρτητη Ελλάδα να κοιμάται τον ύπνο του δικαίου. Και την τσαρική Ρωσία να υποδαυλίζει τις ορέξεις με σκοπό να τις εκμεταλλευτεί για να αποκτήσει η ίδια έξοδο στο Αιγαίο. Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, κατασκεύαζε και σιδηροδρομική γραμμή, που κάποια στιγμή θα κατέληγε στη θρακομακεδονική παραλία.

Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (βλ. «**Ιστορία Θράκης**») υπογράφηκε 19 Φεβρουαρίου με το παλιό, 3 Μαρτίου του 1878 με το νέο ημερολόγιο. Δημιουργούσε την Κυρίως Βουλγαρία (Δυτική Ρωμυλία) και την Ανατολική Ρωμυλία παραμορφωμένες: Η Μεγάλη Βουλγαρία απλωνόταν ως πέρα από την Αχρίδα καταλαμβάνοντας Μοναστήρι, Σκόπια, Καστοριά, Σέρρες, Καβάλα, δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας (εκτός από τη Θεσσαλονίκη) κι όλη τη Βορειοανατολική Θράκη ως το Λουλέ Μπουργκάζ, στη θέση της βυζαντινής Αρκαδιούπολης. Φυσικά και δεν υπήρχε περίπτωση να την αποδεχτούν οι μεγάλοι «εταίροι». Η ανατροπή της επιτεύχθηκε τον ίδιο χρόνο με το συνέδριο του Βερολίνου. Από την πρώτη συνθήκη απέμεινε η δημιουργία της βουλγαρικής οντότητας και η απογοήτευση των Βουλγάρων που είδαν την (πάντα υπό την τουρκική κατοχή) εδαφική τους έκταση να συρρικνώνεται.

□

Η Μακεδονία στο στόχαστρο:

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, μόλις ο ένας στους έξι κατοίκους της Μακεδονίας ήταν Τούρκος. Η Οθωμανική αυτοκρατορία γνώριζε πολύ καλά ότι τα εκεί ερείσματα της ήταν από ελάχιστα ως ανύπαρκτα. Φυσικά, δε σκόπευε να εγκαταλείψει την περιοχή. Μπλεγμένη όμως σε πολέμους, είχε αλλού το νου της, όταν ο Μάρκος Ρενιέρης ως εκπρόσωπος του βασιλιά Όθωνα της Ελλάδας κι ο Γκαράσανιν, πρωθυπουργός του ηγεμόνα Μιχαήλ Ομπρένοβιτς της Σερβίας, κατέληξαν σε συμφωνία για μελλοντικό διακανονισμό της Βαλκανικής (1861): Η Ελλάδα, που τότε συνόρευε με τη Θεσσαλία, θα έπαιρνε όλες τις περιοχές ως τη Μακεδονία και τη Θράκη, φτάνοντας βόρεια ως τα Σκόπια και τη γραμμή Σκάρδο Ρίλα. Η Σερβία θα έπαιρνε Αλβανία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη.

Η έξωση του Όθωνα πάγωσε αυτή τη συνθήκη. Άλλωστε, στα μέρη εκείνα υπήρχε ακόμη η τουρκική κατοχή. Όμως, οι Σέρβοι αναγνώριζαν ως ελληνικά τα εδάφη ως τα Σκόπια. Μερικά χρόνια αργότερα, άλλαξαν άποψη. Η έξοδός τους στο Αιγαίο σε βάρος των Τούρκων

φάνταζε πιο προσιτή από μια διέξοδο στην Αδριατική, σε βάρος των Αυστριακών. Αλλά και οι Μολδοβλάχοι, οι μετέπειτα Ρουμάνοι, θεωρούσαν ότι το καλύτερο που μπορούσε να προκύψει για το δικό τους κράτος, ήταν μια χερσαία έξοδος στο Αιγαίο, παρά ο κάτω από τον τουρκικό έλεγχο θαλάσσιος δρόμος μέσω Ευξείνου Πόντου, Προποντίδας, Βόσπορου και Ελλησπόντου.

Έτσι, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, Σέρβοι, Βούλγαροι και Μολδοβλάχοι - Ρουμάνοι μεθόδευσαν, κάθε κρατική οντότητα για λογαριασμό της, την απόκτηση της παραδοσιακά ελληνικής Μακεδονίας. Μοχλός των Βουλγάρων αρχικά ήταν η Εξαρχία. Των Σέρβων οι σλαβόφωνοι. Των Μολδοβλάχων - Ρουμάνων οι Κουτσόβλαχοι, που όμως στην πορεία αποδείχτηκε ότι είχαν ελληνική εθνική συνείδηση. Των Ελλήνων ο συντριπτικά πολυπληθής Ελληνισμός της περιοχής. Στον ανταγωνισμό που έμελλε να ξεσπάσει βίαιος και αιματηρός, η Οθωμανική αυτοκρατορία θυμήθηκε κι εφάρμοσε το αρχαίο «διαίρει και βασίλευε» που εφεύραν οι Ρωμαίοι. Αλλά για τους διεκδικητές παρουσιάστηκε κι ένας ακόμα αντίπαλος. Αυτοί που εργάζονταν για μια αυτόνομη Μακεδονία κατά τα πρότυπα της Ανατολικής Ρωμυλίας, της Κρήτης ή της Σάμου. Ανάμεσά τους, κάποιοι έβλεπαν ένα μελλοντικό ανεξάρτητο κράτος και κάποιοι άλλοι μεθόδευσαν την αυτονομία με σκοπό μια μελλοντική ένωση είτε με τη Βουλγαρία είτε με τη Σερβία είτε με την Ελλάδα. Η τελευταία λύση φαινόταν τότε και η πιο μακρινή κι απίθανη.

Οι Βούλγαροι κάνουν παιχνίδι:

Στα 1867, οι Σέρβοι διαπραγματεύονταν με μυστική βουλγαρική οργάνωση στο Βουκουρέστι τη δημιουργία ενός σερβοβουλγαρικού κράτους: μιας γιουγκοσλαβικής αυτοκρατορίας από τον Εύξεινο ως την Αδριατική. Οι Βούλγαροι έδειχναν να το κουβεντιάζουν, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούσαν να προωθήσουν στη Μακεδονία τη βουλγαρική ιδέα, αν και η περιοχή ήταν ακόμη υπόδουλη στην Τουρκία. Αυτή η βουλγαρική διείσδυση έγινε αντιληπτή από τους Έλληνες, που απάντησαν με την ίδρυση του «Συλλόγου προς διάδοσιν της ελληνικής γλώσσης» (1869). Όταν οι Βούλγαροι κατάφεραν (1870) να αναγνωριστεί η αυτοκέφαλη εκκλησία (Βουλγαρική Εξαρχία), διακήρυξαν ως φυσικό της σύνορο τον Αλιάκμονα. Βουλγαρικές εκκλησίες και βουλγαρικά σχολεία ιδρύονταν παντού. Αρχισε η περίοδος του βίαιου εκβουλγαρισμού. Οι Έλληνες απάντησαν με την ίδρυση (1871) της «Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας» και με άλλες ανεπίσημες ενέργειες. Το 1872, το πατριαρχείο κήρυξε την Εξαρχία σχισματική. Ως τα 1876, η επέκταση της εξαρχίας και της βουλγαρικής ιδέας είχαν αναχαιτιστεί.

Ως τα 1870, τρεις γλωσσικές ζώνες αναγνωρίζονταν στα Βαλκάνια, από τον Δούναβη και κάτω:

1. Η βόρεια ζώνη, από την Αχρίδα, Περλεπέ, Στρώμνιτσα και βορειότερα, όπου κυριαρχούσαν οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί.
2. Η νότια ζώνη, από την Πίνδο, την Καστοριά, τα βόρεια της Βέροιας, τις Σέρρες, τη Δράμα και κάτω, όπου το ελληνόφωνο στοιχείο υπερτερούσε συντριπτικά. Και
3. Η ενδιάμεση ζώνη όπου ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, βλαχόφωνοι και αλβανόφωνοι μοιράζονταν. Με μάλλον υπέρτερους τους σλαβόφωνους. Όμως, το μη ελληνόφωνο στοιχείο στις περιοχές αυτές ταυτιζόταν με τον Ελληνισμό σε σημείο που οι πρόξενοι να τους ονομάζουν Ελληνοβλάχους, Ελληνοαλβανούς, Ελληνοβούλγαρους και ελληνίζοντες Βούλγαρους. Άλλωστε, αν και μη ελληνόφωνοι, σε ελληνικά σχολεία έστελναν τα παιδιά τους και στην ελληνική γλώσσα παρακολουθούσαν τη θεία λειτουργία.

Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου ήταν ό,τι καλύτερο μπορούσαν να ελπίζουν οι Βούλγαροι. Απαιτούσαν ανεξαρτησία με κράτος που να απλώνεται από τον Δούναβη ως τη Θράκη και τον Όλυμπο. Ρώσοι και Τούρκοι αντέδρασαν. Οι Βούλγαροι έφυγαν από τις διαπραγματεύσεις έχοντας μια ηγεμονία υποτελή στους Τούρκους, από τον Δούναβη ως τη Μακεδονία, με εξαίρεση τη Χαλκιδική, τη Θεσσαλονίκη, την Κοζάνη και τα Σέρβια. Το συνέδριο του Βερολίνου εδαφικά διόρθωσε την κατάσταση, ουσιαστικά έβαλε νέα προβλήματα. Η αρπαγή της Ανατολικής Ρωμυλίας έφερε στο τραπέζι την πίτα της μακεδονικής γης. Και η εφαρμογή του «διαίρει και βασίλευε» από τον σουλτάνο ακολούθησε συνεπή γραμμή: Όταν είχε προβλήματα με τους Βουλγάρους, ευνοούσε τους Έλληνες και τους Σέρβους κι αντίθετα. Στα χρόνια 1890 - 1894, το ζήτημα της Κρήτης είχε φουντώσει για τα καλά. Ο σουλτάνος παραχώρησε τις μητροπόλεις Αχρίδας και Σκοπίων στη βουλγαρική Εξαρχία. Όταν οξύνθηκαν οι σχέσεις του με τους Βουλγάρους, η μητρόπολη των Σκοπίων δόθηκε σε Σέρβο μητροπολίτη (1902).

Η σερβική προώθηση:

Οι σερβικές προθέσεις φάνηκαν ξεκάθαρες, όταν ο Χαρίλαος Τρικούπης επιχείρησε μια ελληνοσερβική προσέγγιση με κοινό στόχο να απαλλαγούν τα Βαλκάνια από τους Τούρκους. Ο Μιλάνος Ομπρένοβιτς έβαλε όρο να γίνει μια συμφωνία που θα προέβλεπε την

κατακύρωση στη Σερβία των περιοχών Καστοριάς, Κορυτσάς, Μοναστηρίου και όλο το βόρειο τμήμα του Βιλαετιού της Θεσσαλονίκης (το οποίο βόρειο τμήμα σήμερα μοιράζονται το κράτος των Σκοπίων και η Βουλγαρία). Οι διαπραγματεύσεις δεν προχώρησαν. Από το 1877, άρχισε εντατική η σερβική προσπάθεια να προσηλυτιστούν οι σλαβόφωνοι των περιοχών στα νότια του κράτους τους. Η σερβική διείσδυση απλώθηκε από την περιοχή της Στρώμνιτσας ως το Μοναστήρι, τη Θεσσαλονίκη, τις Σέρρες και τη Χαλκιδική. Μοχλός ήταν ο σύλλογος Άγιος Σάββας που είχε έδρα το Βελιγράδι και από εκεί προωθούσε Σέρβους δασκάλους και ιερωμένους, οι οποίοι είχαν εντολή να ιεουργούν στη σερβική γλώσσα.

Στα 1887, ο κρατικός προϋπολογισμός της Σερβίας περιελάμβανε και ένα κονδύλι 4.000.000 χρυσών λιρών για τη χρηματοδότηση του «σερβικού κομιτάτου», που δρούσε στη Μακεδονία. Από την ίδια χρονιά, σημειώθηκε μεγάλη δραστηριότητα των Σέρβων μοναχών στο Άγιο Όρος, όπου ουσιαστικά κατέλαβαν τη μονή Χιλιανδαρίου, που είχε κτιστεί το 1197 από τον Σέρβο ηγεμόνα Στέφανο Νεμάνια. Η σερβική διείσδυση στη Μακεδονία είχε τις ευλογίες της Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας. Την ενεθάρρυνε, καθώς η απασχόληση των Σέρβων με την απόκτηση διεξόδου στο Αιγαίο τους απομάκρυνε από τις διεκδικήσεις τους στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη.

Ο Μιλάνος Ομπρένοβιτς παραιτήθηκε το 1889. Τον διαδέχθηκε ο Αλέξανδρος Ομπρένοβιτς, που ήταν μόλις 13 χρόνων. Την κηδεμονία του ανέλαβε τριμελής αντιβασιλεία που ανατράπηκε (1893) με πραξικόπημα. Οι πολιτικές διαμάχες που ξέσπασαν στο εσωτερικό της χώρας, δεν εμπόδισαν την προώθηση της σερβικής προσπάθειας στη Μακεδονία. Άλλωστε, μετά την επαναφορά (1894) του συντάγματος (που είχε καταργηθεί από το 1869), η Μακεδονία ήταν η επόμενη καλή λύση για τον αποπροσανατολισμό της σερβικής κοινής γνώμης από τα εσωτερικά της προβλήματα.

Στα 1895, πατριάρχης Κωνσταντινούπολης εκλέχτηκε ο Άνθιμος Ζ' ο Τσάτσος (1895 - 1897). Οι Σέρβοι πέτυχαν να τους δώσει άδεια διδασκαλίας της σερβικής γλώσσας στα ελληνικά σχολεία των κοινοτήτων όπου ζούσαν και σλαβόφωνοι. Κι ακόμα, να γίνεται στη σερβική γλώσσα η λειτουργία σε ορισμένες εκκλησίες της Θεσσαλονίκης, της Έδεσσας, της Βέροιας και της Πελαγονίας (μητρόπολης με έδρα το Μοναστήρι). Η αντίδραση του ελληνικού πληθυσμού δεν επέτρεψε την εφαρμογή της σχετικής εγκυκλίου. Το Πάσχα του 1896, ο Αλέξανδρος επισκέφτηκε επίσημα το Άγιο Όρος, φιλοξενήθηκε στη μονή Χιλιανδαρίου και πλήρωσε τα χρέη της (6.000 χρυσές λίρες).

Στη Σερβία, τα προβλήματα οξύνονταν και οι εξεγέρσεις άρχισαν να γίνονται συχνό φαινόμενο. Ο Αλέξανδρος εξαπέλυσε διωγμούς εναντίον των φιλελεύθερων στοιχείων και φρόντισε να προσβάλει το λαϊκό αίσθημα αποκτώντας σχέσεις με την αυλική Ντράγα

Μάσιν. Ο γάμος δεν τους έσωσε. Τη νύχτα 28 προς 29 Μαΐου του 1903, συνωμότες αξιωματικοί εισχώρησαν ως τον συζυγικό κοιτώνα. Δολοφόνησαν και τους δύο. Ήταν ό,τι καλύτερο για την Μακεδονία από την πλευρά της Σερβίας.

Η δράση των αυτονομιστών:

Η ιδέα να δημιουργηθεί ένα ανεξάρτητο κράτος στη Μακεδονία ήταν αρχικά βουλγαρική. Στα 1893, οι Ντάμε Γκούεφ και Πέρε Τόσεφ δημιούργησαν μυστική οργάνωση κατά τα πρότυπα των καρμπονάρων της Ιταλίας (μυστική οργάνωση του τέλους του ΙΗ' αιώνα που είχε σκοπό την πολιτική ένωση των ιταλικών κρατιδίων σε ενιαία δημοκρατία). Τον επόμενο χρόνο, στην ηγεσία της οργάνωσης προστέθηκε ο Γκότσε Ντέλτσεφ και τον μεθεπόμενο ο Χρίστο Μάτοφ. Η οργάνωση ονομάστηκε Κομιτάτο των Σεντραλιστών (κεντριστών) ή Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (Εσ. ΜΕΟ). Μέλος της μπορούσε να γίνει «*κάθε κάτοικος της Ευρωπαϊκής Τουρκίας χωρίς διάκριση γένους, εθνικότητας, θρησκείας και ιδεολογίας*

». Σκοπός της ήταν «

η με κάθε τρόπο βελτίωση της θέσης όλων όσοι τελούν κάτω από την πολιτική και οικονομική καταπίεση των Τούρκων και των γαιοκτημόνων, η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών υπέρ των ακτημόνων και η αυτονομία της Μακεδονίας

».

Όπως είναι φανερό, η οργάνωση δεν αναγνώριζε μακεδονικό έθνος αλλά μακεδονικό χώρο, όπου θα μπορούσαν να ζήσουν ελεύθερα και ισότιμα όλοι οι κάτοικοι. Και φυσικά, δεν αναγνώριζε βουλγαρική κυριαρχία ούτε ένωση της Μακεδονίας με οποιοδήποτε άλλο κράτος. Λίγο καιρό μετά την ίδρυσή της, η Εσ. ΜΕΟ είχε εξελιχθεί σε μυστική επαναστατική κυβέρνηση με δικούς της διοικητές, δική της παράνομη αστυνομία, δικαστήρια, ταχυδρομεία και στρατό, που τον αποτελούσαν εθελοντές οργανωμένοι σε μικρές και ευέλικτες συμμορίες. Σύντομα, ξεκίνησε τρομοκρατική δράση με χτυπήματα εναντίον επιφανών Τούρκων και με πολιτικές δολοφονίες. Κι απέκτησε ερείσματα κυρίως στις αγροτικές περιοχές. Βρέθηκε όμως αντιμέτωπη με έναν πανίσχυρο εχθρό.

Η δράση των κομιτατζήδων:

Η δράση και οι σκοποί της Εσ. ΜΕΟ ήταν επόμενο να βρίσκουν αντίθετο τον ηγεμόνα της Βουλγαρίας, Φερδινάνδο, που είχε βλέψεις στη Μακεδονία. Προτιμούσε τη διοικητική αυτονομία όπως στην πρώην Ανατολική Ρωμυλία, οπότε και θα φρόντιζε να επωφεληθεί ανάλογα. Το αντίδοτο ονομάστηκε Κομιτάτο των βερχοβιστών ή Εξωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (Εξ. ΜΕΟ) με ιδρυτές τον Ιβάν Γκαρβάνοφ και τον Μπορίς Σαράφοφ. Σκοπός της ήταν *«η με κάθε τρόπο απόσπαση της Μακεδονίας από την Οθωμανική αυτοκρατορία και η προσάρτησή της στη Βουλγαρία*». Για την Εξ. ΜΕΟ, εχθρός ήταν κυρίως ο Ελληνισμός της Μακεδονίας, που ως κυρίαρχος πληθυσμός εξελισσόταν στον πιο μεγάλο αντίπαλο της προσπάθειας εκβουλγαρισμού.

Στα 1899, υπέβαλε στις μεγάλες δυνάμεις υπόμνημα ζητώντας τη δημιουργία αυτόνομης Μακεδονικής ηγεμονίας με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη και με ηγεμόνα που να εκλέγεται κάθε πέντε χρόνια από το εθνολογικά επικρατέστερο στοιχείο. Σκοπός ήταν η βίαιη επίτευξη φυλετικής καθαρότητας κατά τα πρότυπα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Με επόμενο βήμα, την επανάληψη ενός παρόμοιου πραξικοπήματος. Αντέδρασαν οι εθνότητες που ζούσαν στη Μακεδονία αλλά και οι ίδιες οι μεγάλες δυνάμεις. Όχι μόνο επειδή ήταν πρόσφατα τα γεγονότα στην Ανατολική Ρωμυλία αλλά και επειδή μόλις είχε προκύψει ακόμα μία αυτόνομη ηγεμονία στα οθωμανικά εδάφη: Η Κρήτη.

Ως τα 1903, οι τρομοκρατικές πράξεις των δύο ΜΕΟ συγχέονταν και η ευθύνη της μιας εύκολα αποδιδόταν στην άλλη. Ο όποιος διαχωρισμός οφειλόταν κυρίως στην επιλογή των θυμάτων. Η σύγχυση ωφελούσε το εθνικιστικό κομιτάτο καθώς, πολλές φορές, τα μέλη του δρούσαν ως δήθεν εκπρόσωποι της Εσ. ΜΕΟ. Οι χωρικοί δύσκολα μπορούσαν να τους ξεχωρίσουν. Ταυτόχρονα κι όπου μπορούσαν, τα μέλη της Εξ. ΜΕΟ δολοφονούσαν τα στελέχη της αυτονομιστικής οργάνωσης. Και όχι μόνον. Οργανωμένες από αξιωματικούς του βουλγαρικού στρατού, οι συμμορίες των κομιτατζήδων εξολόθρευαν ολόκληρα ελληνικά χωριά, Τούρκους, Κουτσόβλαχους κι όποιον άλλον θεωρούσαν εμπόδιο στα σχέδιά τους. Έφτασαν να δολοφονήσουν μέσα στο Βουκουρέστι τον Στέφανο Μιχαηλέανου, θεωρητικό της ύπαρξης «ρουμανικής εθνότητας των Κουτσοβλάχων», και, στο Μοναστήρι, τον εκεί Ρώσο πρόξενο, λήστεψαν μια Αμερικανίδα ιεραπόστολο κι έκαναν ένα σωρό φρικαλεότητες που ανάγκασαν τις μεγάλες δυνάμεις και τον σουλτάνο να διαμαρτυρηθούν στη βουλγαρική κυβέρνηση.

Η επίσημη βουλγαρική πλευρά δήλωσε αμέτοχη, καταδίκασε τη δράση των κομιτατζήδων και πέρασε από δίκες τους πιο δραστήριους και αιμοσταγείς αρχηγούς συμμοριών, όπως τον περιβόητο Μπορίς Σαράφοφ. Πλην όμως, οι δικαστές αποφαίνονταν ότι δεν υπήρχαν

επαρκείς αποδείξεις των εγκληματικών τους πράξεων.

Η πίεση των προξένων ανάγκασε τον σουλτάνο να στείλει στρατεύματα με εντολή να ανακόψουν την τρομοκρατική δράση της Εξ. ΜΕΟ. Στο εξής, οι χωρικοί είχαν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο τους κομιτατζήδες αλλά και τους δήθεν προστάτες τους, Τούρκους, που ανταγωνίζονταν την Εξ. ΜΕΟ σε λεηλασίες.

Η επανάσταση του Ίλιντεν:

Μια επαναστατική προσπάθεια σε περιοχές της βόρειας Μακεδονίας το 1902, έχει αποδοθεί στην Εξ. ΜΕΟ. Την κατέστειλαν οι Τούρκοι με ευκολία. Τον Απρίλιο του 1903, το γαλλικό πλοίο «Γκουανταλκιβίρ» ανατινάχτηκε μέσα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, ενώ η Οθωμανική Τράπεζα καταστράφηκε από εμπρησμό. Δεν έχει ξεκαθαριστεί ποια από τις δύο οργανώσεις (Εσ. ή Εξ. ΜΕΟ) ευθύνεται για τα συμποτάζ. Το βέβαιο είναι ότι η επανάσταση, που από καιρό προετοιμαζόταν, ξέσπασε ανήμερα της γιορτής του προφήτη Ηλία, στις 20 Ιουλίου (2 του Αυγούστου με το νέο ημερολόγιο) του 1903. Στην ιστορία έμεινε ως «επανάσταση του Ίλιντεν (της ημέρας του Ηλία)». Ξεσηκώθηκαν οι περιοχές στο Βιλαέτι του Μοναστηρίου με τους επαναστάτες να κυριεύουν το Κρούσοβο (στα βόρεια του Μοναστηρίου), την Κλεισούρα και το Νέβεσκαν. Ο ξεσηκωμός άντεξε δυο μήνες και έσβησε στα τέλη Σεπτεμβρίου με τους Τούρκους να σφάζουν αδιάκριτα σλαβόφωνους και ελληνόφωνους πληθυσμούς, προκαλώντας συγκίνηση και στην ελεύθερη Ελλάδα.

Παλιές πηγές θεωρούν ιθύνοντες της επανάστασης τις ηγεσίες και των δύο ΜΕΟ. Η επίσημη Βουλγαρία τη χρεώνει στην Εξ. ΜΕΟ. Οι κάτοικοι των Σκοπίων θέλουν ηγέτες του ξεσηκωμού τους ανθρώπους της Εσ. ΜΕΟ. Το βέβαιο είναι πως, όσο οι Τούρκοι ξεκαθάριζαν τις εστίες αντίστασης, οι της Εξ. ΜΕΟ δολοφονούσαν στελέχη και ηγεσία της Εσ. ΜΕΟ. Σύντομα, η Εσ. ΜΕΟ βρέθηκε με ηγεσία από ανθρώπους που προέρχονταν από την Εξ. ΜΕΟ και ουσιαστικά υπηρετούσαν τον βουλγαρικό εθνικισμό. Η επανάσταση του Ίλιντεν όμως είναι για τους επισήμους του κράτους των Σκοπίων «η απαρχή της εθνικής αφύπνισης των Μακεδόνων», παρ' όλο που ούτε η Εσ. ΜΕΟ αναφερόταν σε μακεδονικό έθνος ούτε η επιστήμη το έχει ως τώρα ανακαλύψει.

Όπως κι αν έχει το ζήτημα, η 20ή του Ιουλίου, η Ίλιντεν, είναι η ημέρα της εθνικής γιορτής στο κράτος των Σκοπίων. Και οι εκδιωχθέντες ή φυγάδες της τότε επανάστασης κατέληξαν είτε νοτιότερα στην Ελλάδα είτε στη Βουλγαρία. Από εκεί, μετανάστευσαν κατά κύματα στην Αυστραλία και στον Καναδά, όπου φυγάδευσαν τα οράματά τους για μια «ανεξάρτητη Μακεδονία», στήνοντας οργανώσεις. Οι απόγονοί τους ήταν που χρηματοδότησαν τις κινήσεις για τον μετασχηματισμό της ομόσπονδης δημοκρατίας του Τίτο στο σημερινό ανεξάρτητο κράτος.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 28.3.2011)